

HET GEHEIM VAN HET HOGE NOORDEN

BORGERHOFF
& LAMBERIGTS

Søren Hansen

WAT
SCANDINAVIE
ONS KAN
LEREN OVER
GELUK,
WELVAART
EN GELIJKHEID

INHOUD

	Introductie	6
Hoofdstuk 1	De ontmoeting met België	12
Hoofdstuk 2	Wat is Scandinavië? Van de Vikingen tot de welvaartsstaat	24
Hoofdstuk 3	Overeenkomsten en verschillen en de Scandinavische identiteit	62
Hoofdstuk 4	De Noordse landen	96
Hoofdstuk 5	Wat zeggen de studies over Scandinavië?	116
Hoofdstuk 6	Wat zijn de geheimen achter dit succes?	152
Hoofdstuk 7	Bedreigingen voor de Scandinavische welvaartsstaat	180
Hoofdstuk 8	Blijven of terug naar het Hoge Noorden?	188
Hoofdstuk 9	Clichés over Scandinavië	194

INTRODUCTIE

Ergens in de jaren 1990 hebben mijn vrouw en ik onszelf beloofd dat, als de kans zich ooit zou aanbieden, we naar het buitenland zouden verhuizen. Niet per se voor een carrière of om financiële redenen, maar vooral vanuit een misschien wat naïeve en avontuurlijke wens om eens iets anders te beleven, buiten Denemarken.

In die tijd zat Denemarken nog in het slop, na twee decennia van economische malaise. Ook Zweden en Finland worstelden met een diepe bankencrisis, en vroegen daarom toetreding tot de Europese Unie aan. Het leven was weliswaar niet onaangenaam, de welvaartsstaat leverde een hoge welvaart en een zeer goed leven op. Maar er was weinig exotisch aan de regio. Dromen van een ander, beter leven buiten Denemarken en Scandinavië was niet moeilijk.

Tegelijk was er in Europa een momentum ontstaan. Dankzij het Verdrag van Maastricht en de invoering van de euro heerste er economisch en politiek optimisme. Er was vrede, stabiliteit, groei en vertrouwen. In die jaren had ik nooit gedacht dat men in Europa – en zelfs wereldwijd – later nog naar het Noorden zou kijken voor inspiratie voor een beter leven en een betere samenleving. Van een ‘geheim’ of ‘wonder’ van het Hoge Noorden was toen absoluut geen sprake. Integendeel.

Toen we in 2001 de kans kregen om naar Brussel te verhuizen, twijfelden we dan ook niet. Zelfs al hadden we twee kleine kinderen en waren we allebei bezig met een loopbaan op de rails te zetten – ik had net een job aangeboden gekregen in het ministerie van Cultuur in Kopenhagen. Ik was afgestudeerd in Cultural Studies, waar ik ontzettend veel had gelezen over cultuur als een historisch, maatschappelijk en vooral academisch concept. Ik was dus klaar voor een verhuis. In de praktijk had ik geen idee wat ons te wachten stond. Mijn kennis van België was vrij fragmentarisch. België, dat was iets met de Eerste Wereldoorlog en Ieper, Magritte, Eddy Merckx, pralines, een taalstrijd en het nationale elftal van 1984.

Ondanks die onwetendheid slaagde ik er toch in mijn vrouw ervan te overtuigen dat België min of meer hetzelfde was als Denemarken. Die schrijnende onwetendheid wreekte zich. België bleek in bijna elk opzicht het tegenovergestelde van Denemarken.

Zo vond ik het uitgebreide gebruik van cash – bij de dokter, in het ziekenhuis, in winkels, werkelijk overal – bijzonder verdacht. Het bureaucratische systeem was een kafkaïaans doolhof, met als schoolvoorbeeld de ziekenfondsen. Je had liberale, socialistische, christelijke en onafhankelijke mutualiteiten, zonder dat iemand mij het verschil kon uitleggen. In het verkeer gold hetzelfde: iedereen leek de verkeersregels op zijn eigen manier te interpreteren. Met de kinderen op stap gaan was dus telkens alle hens aan dek.

Onze eerste ervaringen met het centrum van Europa waren ronduit schokkend.

Brussel was een dynamische en kosmopolitische stad, een mengelmoes van mogelijkheden, maar ook van onmogelijkheden. Soms leek het wel of niets werkte zoals het hoorde. Hoe kon Brussel het centrum en de drijvende kracht van de Europese Unie zijn?

Uiteindelijk was België gewoon België, en moesten wij het maar zien te redden. We begonnen na te denken over onze reacties, en hoe het kon dat alles hier zo anders was. Zo werd België een spiegel waarin ik mezelf en mijn Deense, Noordse identiteit begon te ontdekken. Ik had familie in Noorwegen en was vaak in Noorwegen en Zweden op vakantie geweest, maar toch had ik weinig inzicht in mijn Scandinavische achtergrond. Wat ik nooit had beseft, was hoe sterk die achtergrond mijn kijk op de samenleving had gevormd, zowel in grote als in kleine dingen.

Waarschijnlijk had ik daarom ook nooit gedacht dat Scandinavië voor mij interessant of relevant zou worden. Dankzij België begon ik daar anders over te denken. De vragen stapelden zich op: Waarom

was de kennismaking met België zo moeilijk geweest? Waarom voelde ik me zo vervreemd door de structuren en omgangsvormen hier? Zo begon ik te zoeken naar de oorsprong van mijn reacties.

Ik kwam terecht bij religieuze verschillen, wat me verbaasde. Ik had nooit gedacht dat religie zo'n belangrijke rol speelde in mijn culturele achtergrond en in wie ik ben. Als jonge tiener had ik de communie geweigerd omdat ik niet in God geloofde. Sindsdien beschouwde ik mezelf als atheïst. Toch merkte ik, toen ik nadacht over mijn moeizame ontmoeting met België, dat ik steeds weer bij het protestantisme en de protestantse waarden uitkwam. Gelovig of niet: die waarden en denkpatronen zaten diep verankerd in mijn opvattingen, en in mijn gevoel voor goed en kwaad.

Toen ik aan het begin van de jaren 2000 mijn persoonlijke zoektocht begon, was er in de media maar weinig belangstelling voor de Noordse landen. Zweden en Finland waren nog relatief nieuwe EU-lidstaten. Denemarken gold als een buitenbeentje, omdat het vaak dwarslag bij de verdere integratie van de Europese Unie.

Dat veranderde in de nasleep van de financiële crisis in 2008. Toen bleek dat de Noordse landen minder hard door de crisis getroffen waren, en ook sneller herstelden. Het Noordse welvaartsstaatsmodel kreeg plots veel aandacht. Vooral de combinatie van een uitgebreid sociaal vangnet, een flexibele arbeidsmarkt en efficiënte openbare instellingen, die het mogelijk maakten om zich snel aan te passen aan de globale veranderingen, wekte aandacht. De steeds erger wordende problemen in Zuid-Europa gaven Scandinaviërs bovendien meer zelfvertrouwen. Ze begonnen zich assertief op te stellen in Europa.

In 2013 kwam de eerste *World Happiness Index* van de Verenigde Naties uit. Dat was een enorme opsteker voor de Noordse landen. De geluksindex viel ook samen met de doorbraak van de *Nordic noir*-reeksen – *The Killing*, *The Bridge*, *Wallander*... Naast de politieke en economische interesse die er al was, ontstond ook culturele

belangstelling voor het Noorden. Meer nog: met Spotify, het driersterrenrestaurant Noma en de *Nordic food*-trend veroverde het Noorden definitief zijn plaats op de culturele wereldkaart.

Rond dezelfde tijd ging ik aan de slag bij de Scandinavische school in Waterloo en bij het Instituut van Scandinavistiek aan de universiteit van Gent. Zo kwam ik dagelijks Belgen tegen, Vlamingen en Walen, en collega's vanuit het Noorden. Die culturele mengelmoes voegde een extra dimensie toe aan mijn ervaringen, maar verscherpte in mijn hoofd ook de verschillen tussen Noord-Europa en de rest van Europa.

Ik begon me af te vragen wat het Noorden zo bijzonder maakt. Waarom hebben we in het Noorden een bijna religieuze verhouding met de staat, terwijl die in België vaak eerder wantrouwig of dubbelzinnig is? Waarom wordt hier zoveel gesproken over hoge belastingen, terwijl dat in het Noorden veel minder het geval is, en de belastingdruk best ook hoog is? Zo werd mijn persoonlijke zoektocht een soort pingpongreflectie tussen de ontwikkelingen in het Noorden en de ontwikkelingen hier in België. De Noordse landen hebben de laatste twee decennia een nieuwe koers ingeslagen – een afslag die België de komende jaren misschien ook wel wil nemen.

Achteraf bekeken waren mijn frustraties waardevolle lessen. Ze brachten mogelijkheden en inzichten die ik nooit had kunnen verwerven als we in Denemarken waren gebleven. Daarom ben ik België dankbaar: voor het inzicht in mezelf en in mijn culturele achtergrond. In dit boek ga ik in op deze 'frustraties'. Ze leggen een cultuurverschil bloot, ze onthullen dat Scandinavië anders is dan de rest van Europa. Dat ik anders ben.

Om te achterhalen waarom dat zo is, duik ik in hoofdstuk twee de geschiedenis in. De kiem van het Scandinavische succes ligt daar. Een bijzondere ligging, een ander verhaal en een andere religie, maar ook het mislukte pan-scandinavisme en de drie piepkleine

natiestaten die daaruit ontstonden, bleken de ideale potgrond voor een welvaartsstaat, die heel wat mensen gelukkig maakt. Noorwegen, Denemarken en 'grote broer' Zweden lijken hierin heel goed op elkaar, maar er zijn ook interessante verschillen (hoofdstuk drie). Het is ook het ideale moment om de Finnen, IJslanders en andere Noordse landen erbij te halen. Zij maken geen deel uit van Scandinavië maar wel van 'het Noorden'. Daarover gaat hoofdstuk vier.

In het vijfde hoofdstuk ga ik na of de perceptie van *Scandinavian exceptionalism* wel klopt. Ik overloop in vogelvlucht de vele studies en indexen, en leg de bewijzen op tafel. Geluk, vrijheid, gelijkheid, efficiëntie, een betrouwbare justitie: op zowat elk lijstje zie je de Noordse landen bovenaan prijken.

In hoofdstuk 6 probeer ik dan weer uit te vissen waarom die landen op zoveel terreinen goed presteren. Welke elementen spelen daar allemaal mee? Ik doe dat aan de hand van tien 'geheimen'.

Niets is natuurlijk voor eeuwig. Ook de Scandinavische welvaartsstaat staat onder druk. In het zevende hoofdstuk bespreek ik de bedreigingen, en de reactie daarop van de samenleving.

In het achtste hoofdstuk, blik ik terug op wat andere landen, en België in het bijzonder, van het Hoge Noorden kunnen leren. En maak ik de afweging of ik ooit nog terug wil.

Tot slot gooi ik er nog enkele clichés tegenaan, zaken die iedereen in België of Nederland associeert met Scandinavië, zoals het buiten te slapen leggen van kleine baby's, of hoge zelfmoordcijfers en alcoholisme. Waar of niet waar?

HOOFDSTUK 1

De ontmoeting met België

Ik ben opgegroeid in Gråsten, een kuststadje van zo'n vierduizend inwoners, waar ook de Deense koninklijke familie een zomerresidentie heeft. Ik woonde er met mijn ouders en twee zussen. Ik ben de jongste.

Gråsten ligt vlak bij de Duitse grens. Als we naar het strand gingen, konden we Duitsland zien. Vroeger maakte het zelfs nog deel uit van Duitsland, pas in 1920 kwam het opnieuw bij Denemarken. Heel wat van mijn vrienden spraken thuis dan ook Duits.

Iedereen kent er iedereen. Het was een van de eerste industriële stadjes in de regio. De baksteenfabriek stond er centraal, met kleine, simpele arbeidershuisjes errond. Mijn vader werkte in die baksteenfabriek. Mijn moeder in de keuken van het ziekenhuis, wat verderop. Zij had familie in Noorwegen, bij wie ik als kind regelmatig op vakantie ging. Verder was mijn jeugd vrij gewoon. Met bos, veel open ruimte en zee op de achtergrond. Na mijn middelbare studies nam ik een *gap year*, een tussenjaar – iets wat toen al heel normaal was in Denemarken. Ik werkte wat op een school, deed links en rechts klusjes en hing rond.

Op mijn negentiende trok ik naar Odense, een echte studentenstad en de geboorteplaats van sprookjesschrijver Hans Christian Andersen. Daar studeerde ik geschiedenis en Cultural Studies. Ik ging er op kot en leerde mijn vrouw kennen. Zij studeerde voor sociaal assistent. We kregen twee kinderen: een jongen en een meisje.

LEVEN EN WERKEN IN BRUSSEL

Als we ooit de kans zouden krijgen om naar het buitenland te gaan, zouden we die grijpen. Dat hadden we onszelf altijd gezegd. Denemarken was in de jaren 1990 helemaal niet zo sexy als nu. Het

was eigenlijk een beetje saai. De mogelijkheden om iets te zien of te beleven, waren al bij al beperkt. Het echte leven, dat was elders.

De welvaartsstaat bestond wel al, maar was niet speciaal een bron van trots. Hetzelfde geldt eigenlijk voor Kopenhagen. Dat was vroeger helemaal niet de moderne, aantrekkelijke metropool die het nu is. Gewoon een grootstad, en verder niets speciaals. Mijn droom – en ook de droom van veel van mijn vrienden op de universiteit – was om naar het buitenland te gaan.

Uiteindelijk kwam dat ervan, dankzij mijn vrouw. Zij had deelgenomen aan een selectieronde voor sociaal assistenten bij de Europese instellingen. Ze slaagde en kreeg een job aangeboden bij de Europese Commissie, in Brussel. Ze vroeg of ik dat oké vond. ‘We vertrekken’, antwoordde ik.

Mijn vrouw begon voor de Commissie te werken, ik was nog in vaderschapsverlof en nam de zorg op voor de kinderen. Na ongeveer een jaar begon ik als freelancer voor een communicatiebureau in Brussel, waar ik sociaalwetenschappelijk onderzoek deed voor Europese instellingen.

Na de crisis in 2008, begon ik aan mijn doctoraat aan de Universiteit van Amsterdam. Dat proefschrift ging over het lichaam, en hoe dat in de negentiende en twintigste eeuw gebruikt werd om mensen als Deens of niet-Deens te classificeren. Ik ging na welke ideeën er achter die manieren van denken zitten. Uiteindelijk zou dat tot mijn positie aan de Universiteit Gent leiden. Maar zover was het toen nog niet.

In 2012 begon ik met lesgeven aan de Scandinavian School of Brussels, een Europese school in Waterloo, met aparte programma's voor Denemarken, Finland, Noorwegen en Zweden. Die school is in 2020 opgegaan in de École Européenne de Bruxelles-Argenteuil, op dezelfde locatie. Ik stapte mee over en geef er nu geschiedenis

en epistemologie: een tak van de filosofie die zich bezighoudt met hoe je iets kunt weten. Sinds september 2024 ben ik ook vicedirecteur voor het hoger middelbaar en mag ik me met de administratie bezighouden.

Mijn universitaire carrière volgde eerder toevallig. In 2014 had men aan de afdeling Scandinavistiek van de Universiteit Gent plots iemand nodig die Deens kon. Via mijn promotor aan de Universiteit van Amsterdam ben ik daar terechtgekomen... en moest ik opeens lesgeven over het Deens. Die taal bestaat niet als opleiding apart, maar studenten die Zweeds volgen, krijgen ter kennismaking ook een semester Deens, Noors of Oudnoords.

Ze zochten iemand voor de cursus Geschiedenis en Cultuur. Omdat het een vrij moeilijk vak is en de medewerkers aan de faculteit allemaal taalkundigen waren, wilde niemand dat doen. Geschiedenis en cultuur waren hun specialiteiten niet. Voor mij gold net het omgekeerde. Ik stelde mezelf kandidaat en sinds 2015 geef ik dat optievak, dat vooral in de tweede en derde bachelor Zweeds, geschiedenis, kunstgeschiedenis of Slavische talen wordt aangeboden.

Studenten kiezen voor dit vak omdat ze meer willen weten over de welvaartsstaten, die de grootste problemen lijken te hebben opgelost. Of omdat ze geïnteresseerd zijn in de bijzondere geschiedenis van Scandinavië. Dat verhaal is helemaal anders dan wat ze kennen van West- en Centraal-Europa.

Het aantal studenten is overigens al jaren min of meer stabiel. Ondanks een groeiende maatschappelijke belangstelling voor het Hoge Noorden de laatste tien à vijftien jaar, zit er niet meer volk in mijn klassen. Dat komt omdat het aantal studenten dat taalopleidingen volgt, verminderd is. Steeds minder studenten volgen Zweeds, of een taalopleiding in het algemeen.